

Spotkania z historią Polskiego Towarzystwa Higienicznego – 100 rocznica realizacji projektu budowy budynku Warszawskiego Towarzystwa Higienicznego

Meetings with the history of the Polish Society of Hygiene – 100th anniversary of the construction project of the Warsaw Society of Hygiene building

JAKUB ŻBIKOWSKI^{1/}, MACIEJ J. MARCINKOWSKI^{2/}

^{1/} Polskie Towarzystwo Higieniczne – Zarząd Główny, Warszawa

^{2/} Katedra i Zakład Medycyny Sądowej, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu

Warszawskie Towarzystwo Higieniczne, którego rodowód sięga 1898 roku – a przekształcone zostało w 1932 r. w Polskie Towarzystwo Higieniczne – szybko zdobyło uznanie i poparcie środowisk inteligentnych w całym kraju. Pomyślano wówczas o własnej siedzibie ze wzorowym wyposażeniem sanitarnym z laboratoriami i salą odczytową. Właściwe przygotowania do budowy siedziby rozpoczęto z inicjatywy dr. Józefa Polaka (1857-1928) już w 1902 r. W lutym 1912 r. – za pośrednictwem Koła Architektów – rozpisano konkurs na projekt gmachu. Nadesłano 13 projektów, spośród których wybrano propozycję Jana Fryderyka Heuricha (1873-1925). Realizację projektu rozpoczęto 1913 r., a uroczyste otwarcie gmachu nastąpiło 16 grudnia 1915 r. Gmach przetrwał pożogę II wojny światowej i został wpisany do rejestru zabytków.

Słowa kluczowe: Warszawskie Towarzystwo Higieniczne, Polskie Towarzystwo Higieniczne, historia, rejestr zabytków

The Warsaw Society of Hygiene – originated in 1898 and transformed in 1932 into the Polish Society of Hygiene – quickly gained recognition and support of the intelligentsia in the country. A head office with model sanitary equipment, laboratories and lecture rooms was required for the Society's activities. Proper preparation for the construction of the premises was started on the initiative of Dr. Jozef Polak as early as 1902. In February 1912, – through the Society of Architects – a competition to design the building was announced. From among 13 projects the one by Jan Fryderyk Heurich (1873-1925) was selected. The project was started in 1913 and the grand opening of the building took place on 16th of Dec. 1915. The building survived the conflagration of World War II and was entered into the register of historic monuments.

Key words: Hygienic Society of Warsaw, the Polish Society of Hygiene, history, historic register

© Hygeia Public Health 2013, 48(1): 125-127

www.h-ph.pl

Nadesłano: xxx

Zakwalifikowano do druku: xxx

Adres do korespondencji / Address for correspondence

Mgr Jakub Żbikowski

Polskie Towarzystwo Higieniczne

ul. Karowa 31, 00-324 Warszawa

tel. +48-22 826-63-20, fax +48-22 826-82-36

e-mail: biuro@pth.pl

Warszawskie Towarzystwo Higieniczne (WTH) szybko zdobyło uznanie i poparcie środowisk inteligentnych w całym kraju [1]. Pomyślano wówczas o własnej siedzibie ze wzorowym wyposażeniem sanitarnym z laboratoriami i salą odczytową. Właściwe przygotowania do budowy siedziby rozpoczęto z inicjatywy dr. Józefa Polaka już w 1902 r. [2].

Pierwszym z licznych, ale najhojniejszym i dyskretnym fundatorem na rzecz budowy gmachu (fot. 1), był dr Kazimierz Chełchowski (1858-1917). W 1905 r. WTH – na skutek uchwały Magistratu miasta Warszawy – objęło w posiadanie, jako dzierżawca na 24 lata z czynszem 140 rubli rocznie, plac Nr 392 przy ulicy Karowej wielkości 263 sążni kwadratowych. Formalności w imieniu WTH podpisał mecenas Brze-

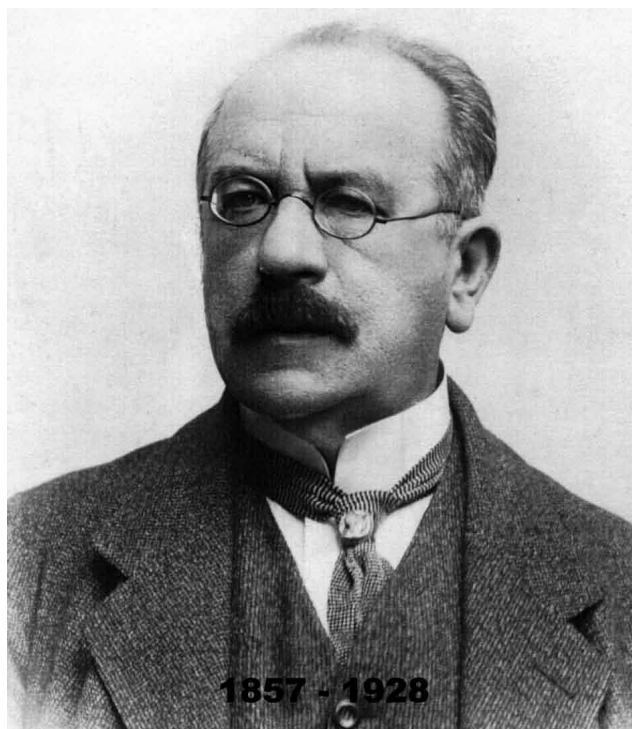
ziński. Na mapie ówczesnej Warszawy był to punkt bardzo reprezentacyjny, obok największych hoteli, w sąsiedztwie licznie odwiedzanej Panoramy oraz u wylotu wiaduktu (od 1915 r. im. Stanisława Markiewicza).

W lutym 1912 r. – za pośrednictwem Koła Architektów – rozpisano konkurs na projekt gmachu. Nadesłano 13 projektów, wśród których nagrodzono trzy najciekawsze i wybrano ostatecznie propozycję Jana Fryderyka Heuricha (1873-1925), którego plan sytuacyjny przedstawiony został ostatecznie w marcu 1912 r. (fot. 2). Gmach WTH miał pomieścić wg projektu bibliotekę wraz z czytelnią, muzeum higieniczne, pracownię badań naukowych i praktycznych oraz salę odczytową.

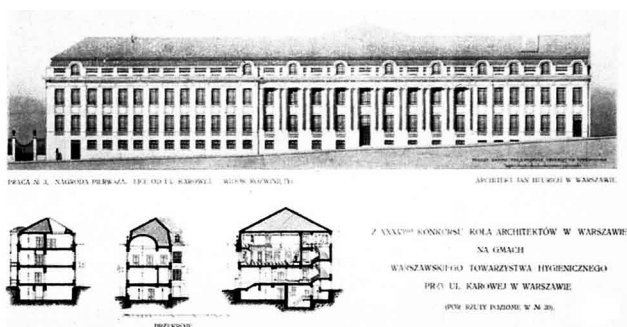
Fot. 1. Współczesny widok gmachu Polskiego Towarzystwa Higienicznego

Wpisany na Listę światowego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego ludzkości jako historyczne centrum Warszawy na mocy prawa międzynarodowego w dniu 2 września 1980 r. przez Komitet UNESCO; jednym z podstawowych kryteriów wpisu był unikatowy, niezwykle udany fakt odbudowy zespołu historycznego.

Fot. 3. Dr Józef Polak

oddziałach prowincjonalnych rozbrzmiał donośnie hejnał zdrowia publicznego, budząc tłumy obojętnych na największe zadania naszego bytu. Z tysięcy rozpraw o zdrowiu na posiedzeniach Towarzystwa i oddziałów z milionów egzemplarzy sprawozdań o nich w gazetach, z broszur i odezwo, zbudowała się najmocniejsza, bo wieczna – trwała podstawa postępu zdrowia ludu, uświadczenie. Na tym fundamencie powstały Instytucje naszego Towarzystwa, których wartość sięga dziś półtora miliona, cyfry, której nie osiągnęło żadne Towarzystwo Hygieniczne na świecie; na tym również fundamencie powstały inne stowarzyszenia zdrowia publicznego, zadania zaczęły się różniczkować, dając najlepsze świadectwo postępu. I oto równolegle

PROJEKT BUDYNKU WTH – 1 NAGRODA. FOT. PRZEGLĄD TECHNICZNY 1912 R.

Fot. 2. Projekt budynku WTH Jana Heuricha – I nagroda. (fot. Przegląd Techniczny z 1912 r.)

Realizację projektu rozpoczęto 1913 r., a robotami technicznymi kierował Jerzy Mikulski. W celu urzeczywistnienia dawno powziętego planu wzniesienia własnego gmachu powołano Komitet budowy, w którego skład weszli m.in.: przewodniczący – dr Józef Polak (1857-1928) (fot. 3), wiceprezes – Stanisław Grochowicz (1858-1938) oraz sekretarz – Janina Michałowska.

Dnia 17 lipca 1913 r., przy udziale wielu osób zaproszonych, odbyło się uroczyste poświęcenie kamienia węgielnego przez ks. prałata Zygmunta Chełmickiego (1851-1922) i zamurowanie aktu erekcyjnego pod budowę gmachu WTH.

Uroczyste otwarcie gmachu WTH nastąpiło 16 grudnia 1915 r. Podczas uroczystości przemówił dr Józef Polak: „Okres siedemnastoletni naszego istnienia nie był okresem próżniaczym. Organizacyi urzędowej zdrowia publicznego, rzecz można, nie miał kraj wcale. Stworzyć jej oczywiście nie mogło i Towarzystwo nasze, ta sfera działalności bowiem nie była mu dozwoloną. Atoli zarówno tu w Warszawie, jak w trzynastu

Fot. 4. Budynek PTH na fotografii z 1932 r. (Archiwum Państwowe m. st. Warszawy; ze zbiorów Korotyńskich)

z owemi jałowemi rozprawami, setki tysięcy dorosłych i dzieci po całym kraju, korzystają z urządzeń naszych: matki dostają mleko zdrowe, dzieci odbywają ćwiczenia fizyczne, cierpiący doznają ulgi w lecznicach, lud zaczyna się przyzwyczajać do kąpeli.

Z dniem dzisiejszym Towarzystwo wchodzi w nową fazę, sala ta bowiem da mu możliwość szerokiego krzewienia żywym słowem zasad higieny, pracownia, w gmachu tym zbudowana, pozwoli służyć gminom naszymi badaniami wody, czynników chorobotwórczych i produktów spożywczych, niebawem powstanie muzeum higieny, członkowie uzyskają bibliotekę i czytelnię. Ale sam fakt dzisiejszego zgromadzenia, któremu przewodniczą: Arcypasterz i pierwszy od dawnych lat Prezydent Obywatel stolicy, przewodnicy najwyższych uczelni, przedstawiciele instytucji, które najhojniej przyczyniły się do zbudowania gmachu tego

i całe najszanowniejsze zgromadzenie, które składa się z ofiarodawców i niestrudzonych pracowników naszych, czyż nie stwierdzają, że wśród pożogi i klęsk zniszczenia, kraj nie ustaje w działalności twórczej, mrówczą pracą swą budując przyszłość jaśniejszą. W imieniu więc Towarzystwa: Cześć Wam i dzięki”^{1/}.

Do dziś nie udało się zrealizować planowanego w 1912 r. skrzydła od strony wiaduktu Stanisława Markiewicza. Gmach PTH (fot. 4) przetrwał pożogę wojenną, która paradoksalnie uchroniła go przed realizacją nowego projektu przebudowy ulicy Karowej w 1936 r., co wymagałoby zburzenia wiaduktu Stanisława Markiewicza oraz samego gmachu [3]; został wpisany do rejestru zabytków.

^{1/} Zachowano oryginalną pisownię z tamtego okresu.

Piśmiennictwo / References

1. Dragański K, Żbikowski J. Spotkania z historią Polskiego Towarzystwa Higienicznego – dr Stanisław Markiewicz. *Hygeia Publ Health* 2011, 46(4): 502-505.
2. Dragański K. II Wystawa Higieniczna w Warszawie w 1896 r. (110 rocznica). *Probl Hig Epidemiol* 2006, 87(4): 247-250.
3. Katalog Wystawy „Polskie Towarzystwo Higieniczne (1898-2008) 110 lat”. PTH, Warszawa 2008.